

Boryś na hrvatskom

(Wiesław Boryś: *Čakavske leksičke studije*, Praslavensko naslijeđe u čakavskome leksičkom fondu, Matica hrvatska, Zagreb, 2007.)

U Biblioteci Inozemni kroatisti, u izdanju Matice hrvatske, objavljen je hrvatski prijevod knjige poljskog slavista i kroatista Wiesława Boryśa *Čakavske leksičke studije*, Praslavensko naslijeđe u čakavskome leksičkom fondu. Sam je izvornik, pod naslovom *Czakawskie studia leksykalne dziedzictwo prasłowiańskie w słownictwie czakawskim*, izašao u Varšavi 1999. godine, a na hrvatski ga je preveo Nino Žodan.

Knjiga sadržava sljedeća poglavlja: Uvod (9–13); 1. Leksemi praslavenskoga podrijetla ograničeni na čakavsko narječje (15–118); 2. Leksemi praslavenskoga podrijetla u čakavskome i u drugim dvama hrvatskim narječjima (119–211); 3. Arhaični morfološki oblici sačuvani u čakavskome narječju (212–243); 4. Čakavski derivati od praslavenskih leksema nesačuvanih u čakavskome narječju (244–250); 5. Starohrvatski leksemi sačuvani u čakavskim govorima (251–257); 6. Zaključak (258–268); Kazalo kratica, Kazalo slavenskih izraza, Kazalo imena, Kazalo mjesta (269–338).

Čakavština ima osobitu važnost u slavistici. Naime, nju obilježava njezin specifičan položaj na rubu slavenskoga prostora, tj. na granici slavenskog i romanskog svijeta, zbog čega, s jedne strane, čuva prastare slavenske jezične crte, a s druge je strane prožeta romanskim jezičnim elementima. Upravo zbog arhaičnoga karaktera čakavskog leksika njegovo je proučavanje bitno i za rekonstrukciju praslavenskoga leksičkog sloja te, kako sam autor kaže, „za utvrđivanje prvotne geografije izraza mnogih praslavenskih leksema“ (str. 6). Stoga je knjiga posvećena proučavanju slavenske sastavnice čakavskog leksika, leksiku naslijeđenom iz praslavenske epohe slavenske jezične zajednice koji se sačuvao do danas.

U *Čakavskim leksičkim studijama* donose se rezultati pojedinačnih etimoloških radova objavljivanih u slavističkim znanstvenim časopisima, a među njima su i čakavski izrazi koji nisu ušli u *Etimologijski rječnik* Petra Skoka ili, prema Boryśovu mišljenju, nisu adekvatno protumačeni. U njima su prevedene studije iz poljskog izvornika *Czakawskie studia leksykalne*, koje su dopunjene leksičkom građom iz hrvatskih dijalektnih rječnika objavljenih između 1999. i 2003. godine.

Boryś je, s jedne strane, analizirao isključivo čakavske izraze, koji u drugim narječjima dolaze samo u izvedenim likovima, te, s druge strane, čakavizme koji se pojavljuju na ograni-

čenome prostoru i imaju svoje istovrijednice u drugim narječjima. Glavni mu je izvor informacija bio Akademijin rječnik, a podatke o povijesti izražava dopunjavao je podacima iz različitih rječnika. Služio se golemim brojem priručnika i izvora. Konzultirao je 79 rječnika, među njima mnogobrojne slavenske etimološke rječnike, čakavske, kajkavske i štokavske dijalektne rječnike, rječnike književnoga hrvatskog jezika te literaturu koja obuhvaća gotovo 200 knjiga i znanstvenih članaka.

Autor je na temelju istraživanja podrijetla čakavskih leksema utvrdio da su se arhaizmi praslavenskoga podrijetla najbolje sačuvali na dva terena: u sjeverozapadnim govorima (na Kvarneru, osobito na otocima Krku i Cresu, u Hrvatskome primorju te u Istri) i u srednjodalmatinskim govorima (osobito na otocima Hvaru i Braču). Na oba terena zatječu se posebni, drugdje nepotvrđeni arhaizmi. No Borys napominje kako su ti zaključci donekle relativni jer treba imati na umu da su „govori s tih prostora relativno najbolje izvornom građom potkrijepljeni i obrađeni u leksikografskim i dijalektološkim radovima.“ (str. 263)

U knjizi su obrađene kontinuantе gotovo stotinu praslavenskih leksema u suvremenim čakavskim dijalektima i u drevnoj čakavštini, uz njihove istovrijednice (ako su poznate) u kajkavskom i štokavskom narječju. Među njima su **bma* ‘usna’, **čfmen*

‘crven’ (u raznim nijansama crvene boje), **luna* ‘svjetlo, sjaj, odbljesak; mjesec’, **lbbъ* ‘lubanja’, **popelъ* ‘pepeo’, **tyti* ‘postajati debeo, gojiti se’ i druge.

Zbog ograničena opsega knjige u nju nije uvršten dio leksičkih čakavizama naslijeđenih iz praslavenske epohe ili deriviranih, a s vremenom izgubljenih kontinuantа praslavenskih leksema kao što su *hlapac* ‘sluga; naprava za skidanje čizama’, *mel(j)* ‘sitan pijesak’, *mito* ‘plaća’, *osal* ‘magarac’, *otrok* ‘dijete’ itd.

Kako bismo opisali Borysovu znanstvenu metodologiju, uzimamo kao primjer njegovu analizu imenice **slez**. U značenju ‘dio ovčjeg želuca, sirište’ potvrđena je u Orlecu na Cresu. Riječ je o sirištu kao četvrtoj komori ovčjeg želuca. No odmah navodi i kako je poznato da se taj dio želuca nekih životinja upotrebljava za sirenje mlijeka (sirište). Čakavskom obliku *slěz* nalazi istovrijednice u svim zapadnoslavenskim (npr. u polj. dijalektu *ślaz*, češ. *slez*, lit. dij. *ślazek* itd.) i istočnoslavenskim jezicima te u starobugarskom jeziku u dokumentu iz 10. stoljeća (*slězъ*). Na temelju podudaranja podataka iz nekoliko slavenskih jezika te pojavljivanja formalno i značenjski jednakih oblika u zapadnim, istočnim i južnoslavenskim jezicima Borys zaključuje da je riječ o kontinuantu praslavenske imenice *slězъ* ‘sirište (pravi želudac preživača); sirište (pripravak za sirenje mlijeka)’. Pritom

smatra da je prvotno značenje imenice *slězъ* bilo ‘sirište (pripravak za sirenje mlijeka)’. Navodi primjere iz više slavenskih jezika u kojima se vidi da su u njima povezani leksemi sa značenjem ‘pripravak za sirenje mlijeka’ i ‘želudac preživaca’ te zaključuje da je došlo do semantičkog razvoja ‘pripravak za sirenje mlijeka’ → ‘pravi želudac preživaca’. Isti semantički razvoj nalazi i u mađarskom, njemačkom te rumunjskom jeziku. Smatra da je do takva razvoja došlo zbog primjene sirišta (osobito telećeg ili janjećeg) kao pripravka koji pospješuje kiseljenje mlijeka. Kao potvrda takva razvojnog smjera navodi se poljski oblik *ślaz* koji ima samo značenje ‘pripravak (od telećeg želuca) za kiseljenje mlijeka’ te etimologija praoblika *slězъ*. Zatim Boryś utvrđuje kako je rekonstruirana imenica **slězъ* ‘pripravak za kiseljenje mlijeka’ > ‘sirište’ etimološki istovjetna s nazivom biljke **slězъ*. Naziv te biljke izvodi se iz glagola **sliziti* ‘izlučivati iz sebe, izlučivati vlagu, vlažnu ljepljivu supstanciju’ (str. 87). Zaključuje da se može pretpostaviti kako je „praslavenski oblik **slězъ* najprije označivao ‘izlučivanje vlage, vlažne, ljepljive, sluzave, želatinaste supstancije’ i sekundarno ‘ono što izlučuje takvu supstanciju, iz čega ili s pomoću čega se dobiva takva supstancija’“. (str. 88) Daljnjim semantičkim razvojem ta je imenica dobila dva značenja: 1. **slězъ* ‘sljez, biljka iz koje se dobiva sluzava supstancija,

sluz’ te 2. **slězъ* ‘ono što prouzročuje stvrdnjavanje, kiseljenje mlijeka, pripravak za sirenje’.

Kao što je razvidno iz tumačenja imenice **sléz**, u traženju podrijetla određenog leksema i njegovih veza s drugim leksemima, s velikim znanstvenim erosom i golemom erudicijom, autor nas vodi svom širinom današnjega slavenskog svijeta, preko dijalekata poljskog, ukrajinskog, ruskog i drugih jezika, do prošlosti i pretpostavljenih praslavenskih oblika te za neke semantičke razvojne procese nalazi potvrde i u neslavenskim jezicima, pa čak i u mađarskom. Takvi znanstveni postupci i složenost argumentacije nadahnuće su mnogim etimolozima.

Nakon iscrpne analize stotinjak izabranih leksema autor o važnosti proučavanja čakavskog narječja kaže: „Valja istaknuti da je hrvatsko čakavsko narječje i pored višestoljetnoga stranog, posebno romanskog utjecaja te znatnih kulturnih preobrazbi, samostalno ili zajedno sa susjednim kajkavskim i štokavskim narječjem sačuvalo znatan broj starih slavenskih leksema. Pritom je posebno važno čuvanje brojnih arhaičnih slavenskih termina u čakavskome leksičkom fondu, koji su baštinjeni na polju duhovne i materijalne kulture jezičnih predata današnjih Hrvata i preneseni u novi zavičaj, što o slavenskoj kulturi u kontinuitetu svjedoče do današnjih dana.“ (str. 267)

Knjiga *Čakavske leksičke studije* zbog svoje metodologije te podataka i rješenja koja donosi golem je prinos hrvatskoj dijalektologiji, osobito čakavologiji, poredbenoj slavistici, povijesti jezika i etimološkim istraživanjima. Stoga je odluka da se poljski izvornik prevede na hrvatski jezik i time postane dostupan većem broju čitatelja, mudar i hvalevrijedan čin.

Ankica Čilaš Šimpraga